

Odraz socialnega vedenja otrok z različnim vzorcem navezanosti na vzgojiteljico v otroški risbi

Zlatka Cugmas*

Univerza v Mariboru, Pedagoška fakulteta Maribor, Maribor

Povzetek: V uvodnem delu prispevka avtorica odgovori na vprašanja, ali sploh lahko govorimo o otrokovi navezanosti na vzgojiteljico; če da, kakšen vpliv ima ta navezanost na otrokov celostni razvoj. Problem raziskave pa je bil ugotoviti, kakšno socialno vedenje je značilno za otroke z različnim vzorcem navezanosti na vzgojiteljico (varnost, anksioznost) in kako se otrokovo socialno vedenje in navezanost na vzgojiteljico odražata v njegovi risbi z naslovom Jaz v vrtcu. V raziskavi je sodelovalo 95 otrok (50,5 % dečkov), ki so obiskovali vrtec, in njihove vzgojiteljice. Otroci so bili stari od 3 do 6 let. Vzgojiteljice so ocenile socialno vedenje otrok na osnovi Vprašalnika o socialnem vedenju otrok (LaFreniere, Dumas, Zupančič, Gril in Kavčič, 2001), tip navezanosti pa se je določil na osnovi ocen, ki so jih dale vzgojiteljice na skrajšani obliki Lestvice navezanosti AQS (Howes in Smith, 1995) in Vprašalniku o otrokovem obnašanju do vzgojiteljice (Cugmas, 2000). Otroci so dobili navodilo, da narišejo sebe v vrtcu, svojo vzgojiteljico, vrstnika in igračo. Rezultati so potrdili pričakovanja, da so otroci, ki izražajo varnost v odnosu do vzgojiteljice, bolj socialno prilagojeni kot otroci, ki izražajo anksioznost. Kakovost otrokove navezanosti na vzgojiteljico in njegovo socialno obnašanje se je odrazilo v simbolih otroške risbe.

Ključne besede: predšolski otroci, navezanost na vzgojiteljico, socialno vedenje, risba

Representations of social behaviors of children's with different patterns of attachment to the kindergarten teacher in their drawings

Zlatka Cugmas

University of Maribor, Faculty of Education, Maribor, Slovenia

Abstract: In the theoretical part of the paper the author gives answers to the questions, whether a real attachment relationship can exist between a child and a nonmaternal caretaker. If exists, is there a relationship between the child-teacher attachment and the child's socioemotional functioning. The purpose of the study was to investigate the relationship between different types of children's attachment to their kindergarten teachers (secure, anxious) and their social behaviors and how children's social behaviors and attachment to the kindergarten teachers represent in their drawings titled *Myself in the kindergarten*. Twenty-two kindergarten teachers participated in the evaluation of 95 children (50.5 % boys). Children ranged in age from 3 to 6 years. Teachers completed the Questionnaire about children's social behavior - SV-O (LaFreniere, Dumas, Zupančič, Gril & Kavčič, 2001), types of attachment were determined on

*Naslov / address: izr. prof. dr. Zlatka Cugmas, Univerza v Mariboru, Pedagoška fakulteta Maribor, Koroška c. 160, 2000 Maribor, Slovenija, e-mail: zlatka.cugmas@siol.net

the basis of the evaluations the teachers gave on the revised version of the AQS (Howes and Smith, 1995) and The evaluation scale of the child's behavior toward pre-school teacher, the CBPT (Cugmas, 2000). The children received the instructions to draw themselves in the kindergarten, their kindergarten teacher, a coeval, and a toy. The results confirmed the hypotheses that the children's relationships with kindergarten teachers characterized by security are related to child competence behaviors and positive adjustment in the kindergarten. Differences in drawing symbols were found to reflect the quality of children's relationships toward their teachers and their social behaviors.

Key words: pre-school children, attachment to kindergarten teacher, social behavior, drawing

CC=2840

Otrokova navezanost na vzgojiteljico

Kako poteka razvoj otrokove navezanosti na mater in kakšen pomen ima ta navezanost za njegov celostni razvoj, je bil predmet številnih raziskav in zato ne preseneča, da so spoznanja o tej problematiki bogata in obsežna. Povsem drugače pa je s preučevanjem otrokove navezanosti na druge za otroka pomembne osebe. V prispevku bom predstavila otrokovo navezanost na vzgojiteljico/vzgojitelja (ker v slovenskih vrtcih prevladujejo vzgojiteljice, v nadaljnjem tekstu uporabljam samostalnik ženskega spola). Treba je odgovoriti na vprašanje, ali sploh obstaja otrokova *navezanost* na vzgojiteljico, ali lahko s tem pojmom označimo le odnos med otrokom in materjo, medtem ko med otrokom in vzgojiteljico obstajajo druge vrste odnosi.

Bowlby (v Van IJzendoorn, Sagi in Lambermon, 1992) je v svoji teoriji navezanosti sicer poudaril, da so lahko poleg matere tudi druge osebe, ki skrbijo za otroka, objekti navezanosti. Vendar dobimo ob prebiranju njegovih tekstov vtis, da si pod objektom navezanosti predstavlja otrokovo biološko mater. Van IJzendoorn s sodelavcema (1992) so oblikovali kriterije, na osnovi katerih so preverili, ali so vzgojiteljice objekti otrokove navezanosti. Avtorji izhajajo iz Bowlbyjeve (1984, str. 371, v Van IJzendoorn in dr., 1992) definicije navezanosti, ki se glasi: "Trditi, da je otrok navezan na nekoga, pomeni, da ima močno težnjo po iskanju bližine in stika s to osebo, kar pride do izraza v določenih situacijah, še posebej pa takrat, ko je prestrašen, utrujen ali bolan." V postopku *tuja situacija* (ki je povezan s stresom zaradi neznanega okolja in prisotnosti neznane osebe) otrok v večji meri išče bližino in stike z osebo, na katero je navezan, kot z neznano osebo. Če se v postopku *tuja situacija* do obeh oseb, to je do vzgojiteljice in do neznane osebe, obnaša enako, lahko sklepamo, da z vzgojiteljico ni razvil odnosov navezanosti. Vendar obstaja težava pri uvrščanju otrokovega obnašanja v postopku *tuja situacija* v kategorijo *izogibanje*. Otroci, ki so uvrščeni v to kategorijo, ne izražajo jasne razlike v obnašanju do vzgojiteljice in do tujca. Zato ni jasno, ali to, da se ne menijo za vzgojiteljico, pomeni, da so v odnosu do nje razvili anksiozno navezanost ali pa ti odnosi sploh ne vsebujejo elementov navezanosti. Zato avtorji kot prvi kriterij za ugotavljanje, ali so otroci navezani na določeno osebo ali ne, postavijo pogoj, da v

odnosu do te osebe ne izražajo nič več izogibanja, kot ga v povprečju izražajo v odnosu do osebe, za katero vemo, da so nanjo navezani (do matere). Prav tako lahko podvomimo o tem, da so otroci razvili navezanost na določeno osebo, če jih je več kot običajno uvrščenih v kategorijo *neuvrščeni*, kamor sodijo tisti, ki jih ni možno uvrstiti v nobeno izmed kategorij navezanosti (te so *izogibanje* - A, *varnost* - B, *upiranje* oz. *ambivalenca* - C in *neorganiziranost/neorientiranost* - D; natančen opis postopka *tuja situacija* in kategorij navezanosti glej Cugmas, 1998, 2001a). Kot tretjega izmed kriterijev navezanosti avtorji navajajo neodvisnost otrokovih vzorcev navezanosti na različne osebe. Po teoriji navezanosti naj bi vzorec navezanosti izražal zgodovino interakcij v diadi, torej med otrokom in določeno osebo, ki zanj skrbi. Četrti kriterij je, da občutljivost osebe, ki za otroka skrbi, napoveduje vzorec otrokove navezanosti na to osebo. In zadnji, peti kriterij je, da vzorec otrokove navezanosti na določeno osebo, ki zanj skrbi, napoveduje otrokov socialnoemocionalni razvoj. Van IJzendoorn in sodelavca (1992) so preverili vse omenjene kriterije navezanosti in zaključili, da je otrok sposoben razviti odnose navezanosti z vzgojiteljico. Njihove ugotovitve pa podpirajo tudi raziskave drugih avtorjev (Goossens in Van IJzendoorn, 1990; Howes in Hamilton, 1992a, 1992b).

Vloga otrokove navezanosti na vzgojiteljico za njegov celostni razvoj

V kolikšni meri vzgojiteljica nudi otroku možnosti, da izkusi občutek varnosti in samospoštovanja, je povezano z njegovo socialno, čustveno in akademsko kompetentnostjo (Pederson in dr., 1978; Sroufe, 1983; v Pianta in Nimetz, 1991). Raziskave (Howes, Hamiton in Matheson, 1994; Howes, Phillips in Whitebook, 1992) kažejo, da so otroci, ki v odnosu do vzgojiteljice izražajo več emocionalne varnosti, bolj kompetentni v odnosih z vrstniki. C. Howes s sodelavkama (1994) so ugotovile, da je varnost v odnosih malček - vzgojiteljica negativno povezana s sovražno agresivnostjo do vrstnikov in pozitivno povezana s kompleksno igro z vrstniki in z družabnostjo. Prosocialno obnašanje in izmikanje je povezano z varnim odnosom predšolski otrok - vzgojiteljica. Odvisnost od vzgojiteljice v predšolskem obdobju je povezana s socialnim umikom in sovražno agresivnostjo do vrstnikov.

Van IJzendoorn s sodelavcema (1992) poročajo, da so nizozemski otroci, ki so v drugem letu starosti izražali izogibanje v odnosih navezanosti na vzgojiteljico, bili bolj agresivni in neodvisni v predšolskem obdobju ter manj pripravljeni vstopiti v interakcijo s tujcem kot otroci, ki so bili varno navezani na vzgojiteljico. Otroci, ki so pri dveh letih izražali upiranje v odnosu do vzgojiteljice, so bili bolj agresivni v predšolskem obdobju kot varno navezani otroci in otroci, klasificirani v kategorijo *izogibanje*. Otroci v izraelskem vzorcu, ki so izražali varno navezanost na osebo, ki je v odsotnosti staršev skrbela zanje, so bili bolj empatični, dominantni, odločni, dosežkovno orientirani in neodvisni kot ambivalno navezani otroci. Izražali so tudi večjo ego kontrolo (Oppenheim,

Sagi in Lamb, 1988; v van IJzendoorn in dr., 1992).

Pianta in Nimetz (1991) sta ugotavljala odnose navezanosti med predšolskimi otroki in vzgojiteljico s skalo odnosov (*Student-Teacher Relationship Scale*), ki meri vzgojiteljičine občutke glede otroka, prepričanja o njegovih občutkih do nje in opažanja njegovega obnašanja do nje. Ugotovila sta tri faktorje lestvice, in sicer *varnost*, *izboljšanje oz. napredek* in *odvisnost*. Odnosi med predšolskim otrokom in vzgojiteljico, za katere je bila značilna *varnost*, so bili pozitivno povezani z otrokovo kompetentnostjo doma, v vrtcu in kasneje v prvem razredu osnovne šole in negativno s problemi v obnašanju. Odnosi med otrokom in vzgojiteljico, označeni kot *odvisnost*, so bili pozitivno povezani z neučinkovitim obnašanjem doma in vedenjskimi problemi v šoli ter negativno s kompetentnostjo. Odnosi, ki so izražali napredek v predšolskem obdobju, so bili v predšolskem obdobju povezani z anksioznostjo in internaliziranimi problemi, ki so se pojavljali doma, in s prilagojenostjo v prvem razredu.

C. Howes s sodelavcema (1992) so preverili, ali dva vidika otrokovih odnosov z vzgojiteljico (navezanost in socialna orientiranost) vplivata na socialno kompetentnost v odnosih z vrstniki. Kontrolirali so kakovost varstva (na domu, v vrtcu idr.). V raziskavi so sodelovali otroci, stari od 14 do 54 mesecev. Otrokovo navezanost na primarno vzgojiteljico so preučili tako, da so opazovalci izpolnili ocenjevalno lestvico navezanosti (*Attachment Q-Set - AQS*; Waters in Deane, 1985). Rezultati raziskave so pokazali, da otroci, ki so varno navezani na vzgojiteljico, izražajo bolj kompetentno obnašanje pri igri z vrstniki. Npr. otroci v kategoriji *ambivalenca* so bili več časa opazovalci drugih otrok kot varno navezani otroci in so se kljub prisotnosti vrstnikov pogosteje igrali osamljeno, ne da bi se zmenili za vrstnike, kot otroci v kategorijah *varnost* in *izogibanje*. Raziskava je pokazala, da je kakovost varstva posredno povezana z otrokovo kompetentnostjo v odnosih z vrstniki. Posredni dejavnik so odnosi med otrokom in vzgojiteljico. Bolj kot smer povezanosti: velikost skupine -> razvojno primerne aktivnosti -> socialna usmerjenost -> socialna kompetentnost v odnosih z vrstniki so rezultati raziskave potrdili naslednjo smer povezanosti: razmerje med številom otrok in skrbnikov -> primernost oskrbe -> kakovost navezanosti -> socialna kompetentnost v odnosih z vrstniki. Za manj otrok, kot skrbi vzgojiteljica, boljše oskrbo jim lahko nudi, kar pogojuje varno navezanost otrok, ta pa vpliva na njihovo socialno kompetentnost v odnosih z vrstniki.

Otroška risba kot instrument za merjenje otrokove navezanosti na vzgojiteljico in njegovega socialnega vedenja

Nebesedna narava risb daje otroku svobodo, da izrazi čustva in vedenja, ki bi jih sicer težko ocenjevali. Še posebno je risba kot metoda preučevanja primerna takrat, ko se otrokove sposobnosti izražanja lastnih občutkov in misli z besedami šele razvijajo. V risbi lahko otrok prikaže svoja zavedna in nezavedna vedenja, želje, potrebe in konflikte. V risbi se izrazi otrokov delovni model sebe in drugih ter zvez med sabo in drugimi

(Fury, Carlson in Sroufe, 1997). Obstaja raziskava, v kateri so avtorji (Fury in dr., 1997) ugotavljali povezanost med simboli v otroški risbi družine in vzorcem otrokove navezanosti na mater. Odkrivanje simbolov v otroški risbi, ki bi bili pomembno povezani z vzorcem otrokove navezanosti na vzgojiteljico, pa je novo. Specifični simboli, ki so povezani z otrokovo navezanostjo na mater, so položaj rok, obrazni izrazi, pregrade med osebami, odsotnost individualnosti narisanih oseb, povečani deli telesa ipd. (Fury in dr., 1997).

Problem in hipoteze

Problem raziskave je bil ugotoviti povezanost med socialnim vedenjem otrok in kakovostjo njihove navezanosti na vzgojiteljico ter med omenjenima spremenljivkama in simboli v otroški risbi z naslovom *Jaz v vrtcu*. Pričakovali smo, da bodo rezultati potrdili ugotovitve drugih že omenjenih avtorjev glede pozitivne povezanosti med otrokovo varno navezanostjo na vzgojiteljico in njegovo splošno socialno prilagojenostjo, kar bi potrdilo tudi veljavnost uporabljenih instrumentov. Oblikovali smo hipotezo, da bodo pokazatelji otrokove varne navezanosti na vzgojiteljico (to so visoki rezultati varnosti, uporabe vzgojiteljice kot varne osnove za raziskovanje okolja, iskanja udobja pri njej in pozitivnega pogajanja z njo) pozitivno povezani s pokazatelji otrokove prilagojenosti v vrtcu (to so visoki rezultati izražanja veselja, zaupljivosti in strpnosti; vključevanja v vrstniške skupine, mirnosti v odnosih z vrstniki in prosocialnosti; sodelovanja z vzgojiteljico in samostojnosti), medtem ko bodo pokazatelji anksiozne navezanosti (to so visoki rezultati anksioznosti, izogibanja vzgojiteljici in težavnega pogajanja z njo) pozitivno povezani s pokazatelji neprilagojenosti v vrtcu (to so visoki rezultati potrnosti, anksioznosti in jeze; osamljenosti v odnosih z vrstniki, agresivnosti in egoizma; nasprotovanja vzgojiteljici in odvisnosti od nje).

Poznavanje simbolov v otroški risbi, ki odražajo kakovost otrokove navezanosti in njegovo socialno vedenje, ima poleg raziskovalnih tudi aplikativno vrednost. Risb nismo uporabili z namenom validirati ocenjevalnih lestvic otrokove navezanosti na vzgojiteljico, ampak je njihova uporaba širša. Želeli smo ugotoviti, ali so simboli otroške risbe povezani s kakovostjo otrokove navezanosti na vzgojiteljico, podobno, kot so povezani s kakovostjo otrokove navezanosti na mater (glej Fury in dr., 1997), in njegovo prilagojenostjo v vrtcu. Risbe smo ocenili psihometrično, kar pomeni, da smo preverili, kateri izmed vnaprej določenih simbolov so v njih prisotni. Seznam simbolov smo oblikovali predvsem na osnovi simbolov, o katerih poročajo Fury s sodelavcema (1997), in tistih, ki so se v predhodnih raziskavah pokazali kot pomembno povezani z razvojem otrokove navezanosti (Cugmas, 2000). Nato smo statistično ugotavljali, ali se otroci, ki narišejo različne simbole, razlikujejo po kakovosti navezanosti in socialnem vedenju v vrtcu. Simbole smo analizirali tudi glede na otrokov spol in starost. Ker nam razen že omenjene raziskave (Cugmas, 2000) druge podobne raziskave povezanosti otroške risbe z razvojem otrokove navezanosti na vzgojiteljico in socialnim vedenjem v vrtcu

niso znane, nismo oblikovali hipoteze v zvezi s tem problemom. V zvezi s spremenljivkama spol in starost pa smo oblikovali ničelno hipotezo, da ne obstajajo pomembne razlike med dečki in deklicami, kakor tudi ne med različno starimi predšolskimi otroki glede kakovosti navezanosti na vzgojiteljico, socialno-emocionalne prilagodjenosti v vrtcu in simbolov otroške risbe.

Metoda

Udeleženci

V raziskavi je sodelovalo 95 otrok (50,5 % dečkov), starih od tri do šest let, iz 14 priložnostno izbranih vrtcev iz 13 slovenskih krajev. Vrtčevske skupine ($n = 19$) so bile izbrane priložnostno; otroci pa so bili iz teh skupin izbrani na osnovi abecednih seznamov otrok naključno. Isto vrtčevsko skupino so morali obiskovati najmanj dva meseca. Ne obstajajo pomembne razlike v številu udeleženih otrok glede na spol in starost ($c^2 (df = 3) = 3.83, p = 0,280$). V raziskavi je sodelovalo 11 vzgojiteljic, 8 pomočnic vzgojiteljic in 2 pomočnika vzgojiteljic (v nadaljnjem tekstu: vzgojiteljice). Obiskovale so izredni študij prvega letnika programa *Vzgojitelj predšolskih otrok* na *Pedagoški fakulteti Maribor*. Njihova delovna doba v vrtcih pa je bila od manj kot enega leta do največ 23 let. V skupini, iz katere so bili izbrani otroci za raziskavo, so morale delati najmanj dva meseca.

Instrumenti in materiali

Prirejena lestvica navezanosti - AQS (The Attachment Q-Set; Howes in Smith, 1995).

C. Howes in E. W. Smith (1995) sta priredili lestvico AQS (Waters in Deane, 1985), ki je bila najprej oblikovana za ugotavljanje odnosov navezanosti med otrokom in materjo. Ugotovljena je bila njena veljavnost za predšolsko obdobje (Waters in Deane, 1985). Lestvica vsebuje 26 postavk, ki oblikujejo pet podlestvic, in sicer: *varna osnova* (5 postavk), *izogibanje* (8 postavk), *iskanje udobja* (6 postavk), *pozitivno pogajanje* (4 postavke) in *težavno pogajanje* (3 postavke). Lestvica *varna osnova* meri stopnjo, v kateri vzgojiteljica nudi otroku občutek varnosti, na osnovi katerega lahko raziskuje (primer postavke: "Otrok uporabi obrazni izraz vzgojiteljice kot dober vir informacij o tem, ali je neka stvar nevarna oz. grozeča."). Lestvica *izogibanje* meri stopnjo otrokovega ignoriranja oz. izogibanja vzgojiteljici (primer postavke: "Ko ima možnost, se otrok raje igra z igračami kot z odraslimi."). Lestvica *iskanje udobja* meri stopnjo otrokovega iskanja in sprejemanja nežnosti, topline in udobja od vzgojiteljice (primer postavke: "Otrok uživa, ko se privije k vzgojiteljici, ko ga le-ta dvigne v naročje."). Lestvica *pozitivno pogajanje* meri stopnjo otrokove vodljivosti (primer

postavke: "Ko vzgojiteljica reče "ne" ali ga kaznuje, se otrok preneha napačno obnašati, še v istem trenutku. Ni mu treba dvakrat reči."). Lestvica *težavno pogajanje* meri stopnjo težavnosti v otrokovem odnosu do vzgojiteljice (primer postavke: "Otrok je zahteven in nepotrpežljiv do vzgojiteljice. Sitnari in vztraja, če vzgojiteljica takoj ne naredi tega, kar on hoče."). Vzgojiteljice so ocenile ujemanje otrokovega obnašanja z vsebino postavk AQS na osnovi devetih stopenj (1 - ni takšen, 5 - je še kar takšen, 9 - je takšen).

C. Howes in E. W. Smith (1995) poročata, da so interne zanesljivosti lestvic AQS, ugotovljene s Cronbachovim koeficientom a , zadovoljive (od 0,67 do 0,77). Veljavnost dokazujejo podatki, da je kakovost odnosov med otrokom in vzgojiteljico, ki je bila ocenjena na osnovi celotne lestvice Q-Set (Waters in Deane, 1985), povezana z vzgojiteljinim vključevanjem v nego in oskrbo otroka ter z oceno vzgojiteljine občutljivosti (Howes in Hamilton, 1992a; Howes in dr., 1992).

Ocenjevalna lestvica otrokove navezanosti na vzgojiteljico - CBPT (Child Behavior to Pre-School Teacher; Cugmas, 2000)

Lestvico rešujejo vzgojiteljice. Ima šestnajst postavk, ki opisujejo otrokovo obnašanje do vzgojiteljice v različnih stresnih situacijah. Postavke oblikujejo dve podlestvici (*varnost* in *anksioznost*). Vzgojiteljice so na osnovi 5-stopenjske lestvice (od 1 - ni takšen do 5 - je takšen) ocenile, koliko postavke veljajo za določenega otroka. V raziskavi, v kateri je sodelovalo 138 petletnikov, ki so obiskovali vrtec, in njihove vzgojiteljice (Cugmas, 2000), je bila ugotovljena zadovoljiva notranja zanesljivost podlestvic, izračunana s Cronbachovim koeficientom a (za *varnost* 0,86, za *anksioznost* pa 0,72). Veljavnost CBPT smo ugotavljali z izračunom korelacije med ocenami CBPT in ocenami, ki so jih posredovale opazovalke na osnovi *Ocenjevalne lestvice otrokovega obnašanja do vzgojiteljice ob prvem jutranjem srečanju* in na osnovi *Ocenjevalne lestvice otrokovega obnašanja do vzgojiteljice v času usmerjene zaposlitve risanja risbe* (Cugmas, 2000). Skladnost med ocenami, zbranimi pri treh zaporednih opazovanjih, kakor tudi skladnost med opazovalkami, ki sta sočasno opazovali odnose med otrokom in vzgojiteljico, je bila zadovoljiva. Koeficienti korelacije med merami CBPT in ocenami vzorcev otrokovega obnašanja do vzgojiteljice ob jutranjem srečanju so statistično pomembni in zmerno visoki (od 0,32 do 0,39), med merami CBPT in ocenami vzorcev otrokovega obnašanja pri usmerjeni zaposlitvi pa statistično pomembni, toda nizki (od 0,19 do 0,26).

Vprašalnik o socialnem vedenju otrok - SV-O (LaFreniere, Dumas, Zupančič, Gril in Kavčič, 2001)

Vprašalnik izpolnijo vzgojiteljice. Sestavlja ga 80 postavk, ki tvorijo osem temeljnih in štiri sestavljene lestvice. Postavke opisujejo različna otrokova obnašanja v vrtcu. Ocenjujejo se na 6-stopenjski lestvici, pri čemer 1 pomeni, da se opisano obnašanje skoraj nikoli ne pojavi, 6 pa, da otrok opisano obnašanje kaže skoraj vedno. Prve tri

temeljne lestvice se nanašajo na otrokovo čustveno izražanje. Opisujejo jih trije pari pozitivnih in negativnih polov lestvic *veselje-potrnost*, *zaupljivost-anksioznost* ter *strpnost-jeza*. Naslednje tri temeljne lestvice opisujejo otrokove socialne interakcije z vrstniki ter zajemajo pare pozitivnih in negativnih polov lestvic *vključevanje-osamljenost*, *mirnost-agresivnost* ter *prosocialnost-egoizem*. Zadnji dve temeljni lestvici ocenjujeta odnos otroka do vzgojiteljice. Opisujeta ju naslednja para pozitivnih in negativnih polov lestvic: *sodelovanje-nasprotovanje* in *samostojnost-odvisnost*. Prva sestavljena lestvica, *socialna kompetentnost* se nanaša na pozitivne kvalitete otrokove socialne prilagojenosti. Druga, *ponotranjanje težav* ocenjuje potrto, anksiozno, osamljeno in odvisno obnašanje. Višji rezultat na tej sestavljeni lestvici kaže na manj izraženega ponotranjanja težav pri otroku. Tretja, *pozunanjanje težav* odraža jezno, agresivno, egoistično in nasprotovalno obnašanje otroka (višji rezultat pomeni manj težav). Zadnja sestavljena lestvica, *socialna prilagojenost* je sestavljena iz vseh 80-ih postavk. Rezultat na tej lestvici odraža prisotnost socialne prilagojenosti in hkrati odsotnost znakov socialne neprilagojenosti (Zupančič, Gril in Kavčič, 2001).

Vsaka izmed osmih temeljnih ter štirih sestavljenih lestvic ima visoko stopnjo notranje konsistentnosti, izraženo s Cronbachovim koeficientom a , in sicer od 0,76 in 0,95. Visoka je tudi časovna zanesljivost, stabilnost in objektivnost. Ocene skladnosti med ocenjevalci se gibljejo od 0,69 do 0,88 za temeljne lestvice in od 0,69 do 0,89 za sestavljene (LaFreniere in dr., 2001). Korelacije prve poskusne oblike SV-O z lestvicami *Vprašalnika vedenjskih reakcij* (Horvat, 1985) so podprle konvergentno in diskriminativno veljavnost lestvic SV-O (Zupančič, Gril in Kavčič, 2000). Za potrditev kriterijske veljavnosti SV-O so avtorice M. Zupančič in dr. (2001) za zunanji kriterij izbrale indeks vrstniškega sprejemanja in zavračanja, ki so ga pridobile v sociometrični preizkušnji.

Navodilo za risanje risbe z naslovom Jaz v vrtcu

Vzgojiteljice so otrokom posredovale naslednje navodilo: "Nariši samega sebe, ko si v vrtcu. Nariši tudi mene, še enega otroka iz te vrtčevske skupine in igračo. Če želiš, lahko narišeš več otrok ali igrač. Lahko nas narišeš zunaj vrtca (npr. na igrišču) ali pa v igralnici. Ko boš končal, se bova pogovorila o risbi." Vsak otrok je imel svoj komplet lesenih barvic ali flomastrov naslednjih barv: rdeča, rumena, oranžna, zelena, modra, rjava in črna. Na mizo je dobil položen v vodoravni legi bel list papirja A4 formata. Po končanem risanju je otrok vzgojiteljici opisal risbo, ona pa je na njej s svinčnikom označila osebe in predmete (to so: otrok, vzgojiteljica, vrstnik in igrača).

Postopek

Vzgojiteljice so ocenile izbrane otroke na osnovi lestvic navezanosti AQS in CBPT, čez teden dni pa še na osnovi vprašalnika SV-O. V naslednjem tednu dni so pridobile

od izbranih otrok risbe z naslovom *Jaz v vrtcu*. Za vrednotenje risb smo oblikovali seznam simbolov, ki jih je bilo treba na seznamu označiti, če so se v risbi pojavili. Npr. glede položaja narisanih rok na samopodobi je seznam obsegal naslednje simbole: roke tesno ob telesu, roke navzdol - vendar ne tesno ob telesu, odročene roke - pravokotne na telo in roke navzgor. Če je otrok narisal odročene roke, smo s kljukico označili ta simbol na seznamu. Risbe sva neodvisno vrednotili avtorica prispevka in absolventka programa *Predšolska vzgoja* na *Pedagoški fakulteti Maribor*. V primeru neenotne ocene sva sprejeli dogovor o oceni, ki se je upoštevala v nadaljnji obdelavi podatkov. Po treh mesecih od prvega zbiranja podatkov s CBPT se je izvedel retest z isto lestvico.

Rezultati

Povezanost med rezultati AQS in CBPT

Ponovno smo izračunali faktorsko analizo ocen, dobljenih s CBPT (Cugmas, v tisku). Faktorska solucija je podprla tisto, dobljeno v predhodni raziskavi (Cugmas, 2000). Postavke, ki oblikujejo podlestvico *varnost*, izražajo otrokovo zaupljivost do vzgojiteljice, iskanje in sprejemanje telesne bližine z vzgojiteljico; pogovor o otrokovih neprijetnih doživetjih; toplino, ki jo otrok izraža do vzgojiteljice z nasmehom, pozdravom in dotikom, ter iskanje in sprejemanje pomoči in tolažbe. Postavke, ki oblikujejo podlestvico *anksioznost*, pa izražajo izogibanje, upiranje in kontroliranje vzgojiteljice.

V raziskavi smo ugotovili višje koeficiente notranje zanesljivosti (Cronbachov a) podlestitv AQS (od 0,64 do 0,94) od tistih, ki jih omenjata avtorici C. Howes in E. W. Smith (1995). Zadovoljiva je tudi notranja zanesljivost podlestitv CBPT (a za *varnost* = 0,83, a za *anksioznost* = 0,81). Test-retest je pokazal zadovoljivo časovno zanesljivost CBPT. Pearsonova koeficienta korelacije za podlestvici *varnost* ($r = 0,49$, $p = 0,000$) in *anksioznost* ($r = 0,52$, $p = 0,000$) sta statistično pomembna. Rezultati so pokazali zadovoljivo konstruktno veljavnost CBPT. Ocena kategorije *varnost* najvišje pozitivno korelira z lestvico *iskanje udobja*, nato z lestvico *varna osnova* in najmanj z lestvico *pozitivno pogajanje*, negativno pa najvišje korelira z lestvico *izogibanje*. Ocena kategorije *anksioznost* najvišje pozitivno korelira z lestvico *težavno pogajanje*, negativno pa s pozitivnim pogajanjem (glej Cugmas, v tisku).

Kot je razvidno iz tabele 1, obstajajo pozitivne korelacije med otrokovo varno navezanostjo na vzgojiteljico in različnimi merami njegove prilagojenosti ter negativne korelacije med otrokovo anksiozno navezanostjo in prilagojenostjo. Rezultati potrjujejo hipotezo v zvezi s tovrstnimi zvezami, kakor tudi veljavnost CBPT (in drugih uporabljenih ocenjevalnih lestvic).

Tabela 1: Pearsonovi koeficienti korelacije med merami navezanosti in socialnega vedenja.

Lestvice AQS in CBPT/ Lestvice SV-O	Varna osnova	Izogibanje	Iskanje udobja	Pozitivno pogajanje	Težavno pogajanje	Varnost	Anksioznost
Veselje-Potrnost	,01	-,04	,37***	,13	-,05	,33***	-,38***
Zaupljivost-Anksioznost	-,02	,09	,31**	-,03	,13	,32**	-,30**
Strpnost-Jeza	,15	-,20	,23*	,61***	-,47***	,12	-,49***
Vključevanje-Osamljenost	,05	-,03	,42***	,21*	-,11	,37***	-,43***
Mirnost-Agresivnost	,23*	-,22*	,29**	,50***	-,32**	,25*	-,45***
Prosocialnost-Egoizem	,07	-,07	,14	,41***	-,25*	,13	-,39***
Sodelovanje-Nasprotovan.	,22*	-,17	,11	,58***	-,33***	,18	-,55***
Samostojnost-Odvisnost	-,18	,14	,10	,13	-,01	,21*	-,33***
Socialna kompetentnost	,12	-,10	,34***	,34***	-,16	,39***	-,44***
Ponotranjanje težav	-,14	,13	,22*	,08	-,01	,19	-,40***
Pozunanjanje težav	,16	-,16	,13	,54***	-,39***	,01	-,47***
Socialna prilagojenost	,09	-,08	,32***	,41***	-,23*	,31**	-,54***

* ... $p < .05$, ** ... $p < .01$, *** ... $p < .001$

Povezanost otrokove navezanosti na vzgojiteljico in socialnega vedenja z risanjem risbe z naslovom Jaz v vrtcu

Za ugotavljanje razlik v navezanosti in socialnem vedenju otrok glede na simbole v otroški risbi smo izračunali enosmerne analize variance in χ^2 teste. Otroci, ki narišejo vsaj en element iz narave (sonce, oblake, metulja, ptiča, drevo, grm, rožo ali travo), imajo višji rezultat varnosti, ki jo izražajo do vzgojiteljice na testu ($F(1,81) = 10,26, p = 0,002$) in retestu ($F(1,76) = 9,44, p = 0,003$), nižji rezultat anksioznosti na retestu ($F(1,76) = 4,03, p = 0,048$), višji rezultat vključenosti ($F(1,77) = 5,61, p = 0,020$), prosocialnega obnašanja ($F(1,77) = 5,61, p = 0,020$), socialne kompetentnosti ($F(1,77) = 7,20, p = 0,009$) in splošne prilagojenosti ($F(1,77) = 5,17, p = 0,026$) kot otroci, ki ne rišejo simbolov narave. Simbole narave pa pogosteje rišejo starejši kot mlajši otroci ($\chi^2 = 8,72, df = 3, p = 0,033$).

Otroci, ki narišejo vsaj enega izmed naslednjih simbolov; srce, zvezdica, balon, mavrica, pisan trak, izražajo manj ponotranjenih težav ($F(1,77) = 6,17, p = 0,015$). Otroci, ki na risbi prikažejo interakcijo z vzgojiteljico (risbi otroka in vzgojiteljice se dotikata, osebi se gledata), v večji meri iščejo udobje pri vzgojiteljici kot otroci, ki v otroški risbi ne izražajo interakcije ($F(1,80) = 4,22, p = 0,043$). Otroci, ki narišejo sebe in vzgojiteljico v pravem velikostnem razmerju, torej vzgojiteljico višjo kot sebe, izražajo manj negativnega pogajanja z vzgojiteljico ($F(1,78) = 4,06, p = 0,047$), so bolj strpni ($F(1,74) = 4,49, p = 0,038$) in socialno kompetentni ($F(1,74) = 4,10, p = 0,046$). Starejši otroci pogosteje rišejo pravo velikostno razmerje kot mlajši otroci ($\chi^2 = 21,09, df = 3, p = 0,000$). Otroci, ki sebi in vzgojiteljici narišejo usta v obliki črke U, izražajo več občutka varnosti v odnosu do vzgojiteljice ($F(1,75) = 8,83, p = 0,004$), večjo mirnost ($F(1,76) = 4,73, p = 0,033$), prosocialnost ($F(1,76) = 8,26, p = 0,005$), sodelovanje

($F(1,76) = 8,30, p = 0,005$), socialno kompetentnost ($F(1,76) = 8,60, p = 0,004$) in splošno prilagojenost ($F(1,76) = 4,95, p = 0,029$). Pogosteje rišejo usta v obliki črke U deklice kot dečki ($\chi^2 = 4,27, df = 1, p = 0,039$) in starejši kot mlajši otroci ($\chi^2 = 19,51, df = 3, p = 0,000$). Otroci, ki sebi in vzgojiteljici narišejo roke navzdol ob telesu, vendar ne tesno ob telesu, izražajo večjo mirnost ($F(1,75) = 4,36, p = 0,040$) in sodelovanje ($F(1,75) = 4,20, p = 0,044$). Roke navzdol ob telesu pa pogosteje rišejo starejši kot mlajši otroci ($\chi^2 = 8,40, df = 3, p = 0,038$). Otroci, ki so sebi in vzgojiteljici narisali odročene roke, pravokotno na telo, izražajo manj občutka varnosti ($F(1,74) = 3,99, p = 0,050$) in več anksioznosti v odnosu do vzgojiteljice ($F(1,74) = 7,65, p = 0,007$) na retestu, manj samostojnosti ($F(1,75) = 5,46, p = 0,022$), socialne kompetentnosti ($F(1,75) = 4,05, p = 0,048$) in splošne prilagojenosti ($F(1,75) = 4,45, p = 0,038$).

Samo devet otrok je narisalo sebi in vzgojiteljici roke navzgor. Ti otroci izražajo več zaupljivosti ($F(1,75) = 4,05, p = 0,048$), vključevanja ($F(1,75) = 4,66, p = 0,034$), prosocialnosti ($F(1,75) = 4,55, p = 0,036$), sodelovanja ($F(1,75) = 6,81, p = 0,011$), samostojnosti ($F(1,75) = 5,93, p = 0,017$), socialne kompetentnosti ($F(1,75) = 7,38, p = 0,008$), manj ponotranjanja težav ($F(1,75) = 4,04, p = 0,048$) in višjo splošno prilagojenosti ($F(1,75) = 7,88, p = 0,006$). Otroci, ki sebi ali vzgojiteljici sploh ne narišejo rok, izražajo manj pozitivnega pogajanja v odnosu do vzgojiteljice ($F(1,79) = 4,80, p = 0,031$). Osebe brez rok pa pogosteje rišejo dečki kot deklice ($\chi^2 = 13,47, df = 3, p = 0,000$) in mlajši kot starejši otroci ($\chi^2 = 8,43, df = 3, p = 0,038$).

Ugotavljali smo tudi razlike v navezanosti na vzgojiteljico in socialnem vedenju med otroki, ki risbo narišejo v manj kot petih barvah, in tistimi, ki uporabijo pet barv ali več. Ti otroci predstavljajo večino. Zanje pa je značilno, da imajo višji rezultat na podlestvicah *varna osnova* ($F(1,80) = 6,89, p = 0,010$), *iskanje udobja* ($F(1,80) = 6,66, p = 0,012$), *varnost* na testu ($F(1,80) = 7,01, p = 0,010$) in *varnost* na retestu ($F(1,75) = 13,17, p = 0,001$), izražajo manj izogibanja ($F(1,80) = 12,84, p = 0,001$) in anksioznosti na testu ($F(1,80) = 6,56, p = 0,012$) in retestu ($F(1,75) = 8,73, p = 0,004$), izražajo več veselja ($F(1,76) = 8,66, p = 0,004$), zaupljivosti ($F(1,76) = 4,80, p = 0,032$), strpnosti ($F(1,76) = 6,66, p = 0,012$), vključenosti ($F(1,76) = 5,96, p = 0,017$), sodelovanja ($F(1,76) = 11,89, p = 0,001$), samostojnosti ($F(1,76) = 3,98, p = 0,050$), socialne kompetentnosti ($F(1,76) = 8,85, p = 0,004$), manj ponotranjanja težav ($F(1,76) = 4,69, p = 0,034$) in več splošne prilagojenosti ($F(1,76) = 10,09, p = 0,002$). Risbo v petih ali več barvah pogosteje narišejo deklice kot dečki ($c^2 = 11,59, df = 3, p = 0,001$).

V nadaljnjih analizah smo preučili, ali se otroci, ki različno rišejo vrstnika, razlikujejo po vzorcu navezanosti na vzgojiteljico in po socialnem vedenju. Otroci, ki na risbi prikažejo interakcijo med samopodobo in podobo vrstnika, izražajo več varnosti v odnosu do vzgojiteljice na retestu ($F(1,75) = 4,13, p = 0,046$) in mirnosti ($F(1,76) = 4,35, p = 0,040$). Tudi v primeru risanja vrstnika je pravo velikostno razmerje pomembno pozitivno povezano z različnimi vidiki prilagojenosti, in sicer s strpnostjo ($F(1,76) = 4,90, p = 0,030$), vključevanjem ($F(1,76) = 5,90, p = 0,017$), mirnostjo ($F(1,76) = 6,65, p = 0,012$), prosocialnostjo ($F(1,76) = 7,59, p = 0,007$), sodelovanjem ($F(1,76) = 11,78,$

$p = 0,001$), samostojnostjo ($F(1,76) = 6,72, p = 0,011$), socialno kompetentnostjo ($F(1,76) = 9,64, p = 0,003$), odsotnostjo ponotranjanja težav ($F(1,76) = 4,12, p = 0,046$) in splošno prilagojenostjo ($F(1,76) = 10,27, p = 0,002$). Otroci, ki rišejo usta vrstnika v obliki črke U, izražajo več varnosti v odnosu do vzgojiteljice na retestu ($F(1,74) = 4,24, p = 0,043$), več vključevanja ($F(1,75) = 4,59, p = 0,035$), mirnosti ($F(1,76) = 7,37, p = 0,008$), prosocialnosti ($F(1,76) = 16,01, p = 0,000$), sodelovanja ($F(1,76) = 8,11, p = 0,006$), socialne kompetentnosti ($F(1,76) = 13,06, p = 0,001$) in splošne prilagojenosti ($F(1,76) = 8,37, p = 0,005$). Starejši otroci pogosteje rišejo vrstnikova usta v obliki črke U kot mlajši otroci ($\chi^2 = 10,62, df = 3, p = 0,014$). Otroci, ki narišejo dva ali več vrstnikov, kažejo več negativnega pogajanja v odnosu do vzgojiteljice ($F(1,78) = 5,86, p = 0,018$). Za otroke, ki narišejo vrstniku roki navzdol, vendar ne tesno ob telesu, je značilna višja ocena na lestvici *sodelovanje* ($F(1,76) = 5,31, p = 0,024$); tako pa pogosteje rišejo starejši kot mlajši otroci ($\chi^2 = 10,46, df = 3, p = 0,015$). Za otroke, ki narišejo vrstniku odročeni roki, pravokotni na telo, je značilna višja stopnja anksioznosti na retestu ($F(1,75) = 7,79, p = 0,007$), nižja stopnja prosocialnosti ($F(1,76) = 4,32, p = 0,041$), višja stopnja pozunanjanja težav ($F(1,76) = 4,49, p = 0,037$) in nižja stopnja splošne prilagojenosti ($F(1,76) = 4,44, p = 0,038$). Za otroke, ki narišejo vrstniku roki navzgor, je značilna višja stopnja mirnosti ($F(1,76) = 4,84, p = 0,031$), socialne kompetentnosti ($F(1,76) = 6,40, p = 0,014$) in splošne prilagojenosti ($F(1,76) = 5,50, p = 0,022$). Otroci, ki vrstniku sploh ne narišejo rok ali ne narišejo vrstnika, se ne razlikujejo pomembno od otrok, ki narišejo roke, po ocenah navezanosti na vzgojiteljico in po socialnem vedenju. Obstajajo pa pomembne razlike med spoloma in med različno starimi otroki, in sicer dečki ($\chi^2 = 5,51, df = 1, p = 0,019$) in mlajši otroci ($\chi^2 = 12,79, df = 3, p = 0,005$) pogosteje ne narišejo rok vrstniku kot deklice oz. starejši otroci.

Razprava

V raziskavi smo uporabili dve ocenjevalni lestvici za merjenje otrokove navezanosti na vzgojiteljico, in sicer AQS (Howes in Smith, 1995) in CBPT (Cugmas, 2000). Za uporabo dveh lestvic navezanosti smo se odločili predvsem zato, da smo lahko preučili veljavnost CBPT. Ker AQS še nikoli ni bila uporabljena v raziskavah s slovenskimi otroki, smo ponovno preverili njeno zanesljivost. Da bi lahko ustrezno primerjali zanesljivosti obeh lestvic navezanosti, smo ponovno izračunali tudi interno zanesljivost CBPT. Raziskava je potrdila rezultate predhodnih študij glede notranje zanesljivosti podlestvice AQS in CBPT. Potrdili pa smo tudi njuno veljavnost. Obstaja pomembna povezanost med rezultati AQS in CBPT, kakor tudi med rezultati teh dveh lestvic navezanosti na vzgojiteljico in socialnim vedenjem otrok. Rezultati so potrdili prvo hipotezo, da so otroci, ki izražajo višjo stopnjo varne navezanosti na vzgojiteljico, v vrtcu bolj prilagojeni, in obratno.

Rezultati kažejo pomembne razlike med spoloma v kakovosti navezanosti na

vzgojiteljico in socialnem vedenju (glej Cugmas, v objavi), kljub temu da smo upoštevali ločene norme za dečke in deklice pri vrednotenju podatkov, zbranih s SV-O (glej LaFreniere in dr., 2001). V prispevku smo predstavili tudi pomembne razlike med dečki in deklicami v risanju risbe z naslovom *Jaz v vrtcu*. Kaže se potreba po podrobni analizi teh razlik in njihovih izvorov. Izgleda, da deklice rišejo na višji ravni kot dečki oz. bolj realistično (njihovim risbam oseb manjka manj pomembnih elementov, kot so npr. roke; uporabijo več barv ipd.), kar se ujema z ugotovitvami drugih avtorjev, da imajo risbe deklic več podrobnosti kot risbe dečkov (Cox, 1992). Morda na tovrstne razlike med spoloma vplivajo mentalno dozorevanje, razvoj grafomotoričnih spretnosti, interes za risanje, izkušnje z risanjem ipd.

Prav tako bi bilo treba glede na obravnavane spremenljivke sistematično preučiti tudi razlike med različno starimi otroki. Verjetno je, da je povezanost med kakovostjo otrokove navezanosti na vzgojiteljico, otrokovim socialnim vedenjem in simboli v otroški risbi posredna. Navajam primer. Rezultati kažejo, da so otroci, ki rišejo sebe, vzgojiteljico in vrstnika v pravem velikostnem razmerju, bolj socialno kompetentni. Ugotovili smo tudi, da starejši otroci pogosteje rišejo pravo velikostno razmerje kot mlajši otroci. To se ujema z odkritji drugih avtorjev (Golomb, 1992; v Marjanovič Umek in Lešnik Musek, 2001), da starejši otroci, ki so dosegli višje stopnje risanja, ustrezneje prikazujejo proporce in odnose med elementi risbe kot mlajši otroci oz. otroci na nižjih stopnjah risanja. Obstaja trend povečanja socialne kompetentnosti s kronološko starostjo otrok (LaFreniere in dr., 2001). Sklepamo lahko, da je povezanost med risanjem pravega velikostnega razmerja in socialno kompetentnostjo pogojena s kronološko oz. mentalno starostjo otrok. Opozoriti je namreč treba, da smo v raziskavi preverili le korelacijske zveze, ne pa tudi vzročnih. Zato tudi ni znano, ali lahko potrdimo model: otrokova navezanost na vzgojiteljico -> višja socialna prilagojenost, ali pa se višja socialna prilagojenost le odraža v razvoju varne navezanosti na vzgojiteljico. Ker določeni simboli v otroški risbi lahko odražajo otrokovo razvojno raven, posnemanje shem risanja ipd., jih nikakor ne smemo interpretirati posamično. Npr. na osnovi tega, da otrok nariše vzgojiteljico brez rok, še ne moremo zaključiti, da je anksiozno navezan nanjo. Le na osnovi kombinacije simbolov, ki so se v psihometrični analizi pokazali kot pomembno povezani z vzorcem otrokove navezanosti na vzgojiteljico, lahko sklepamo, da otrokova navezanost na vzgojiteljico izraža varnost ali anksioznost.

Slabost raziskave je, da so bili podatki o navezanosti in socialnem vedenju otrok zbrani od istih oseb - vzgojiteljic. Ne moremo izključiti vpliva halo efekta. V nadaljnjih raziskavah bi morali podkrepiti dobljene ugotovitve z opažanji in ocenami drugih ocenjevalcev. Trdimo lahko, da smo preverili le vzgojiteljičino zaznavo otrokove navezanosti nanjo, ne pa tudi otrokove dejanske organizacije navezanosti nanjo. V nadaljnjih raziskavah otroške risbe kot instrumenta za merjenje otrokove navezanosti na vzgojiteljico in socialnega vedenja bi bilo treba vključiti več otrok in analizirati več risb. Nekateri simboli (npr. zobje; roke, narisane tesno ob telesu; potemljen obraz) se pojavljajo premalo pogosto, da bi jih lahko vključili v analizo, kar pa še ne pomeni, da nimajo diagnostične vrednosti. Pomembno je, da se rezultati analize risb ujemajo z

rezultati raziskav, ki smo jih opravili na drugih vzorcih otrok (glej Cugmas, 2000, 2001b). V teh raziskavah smo odkrili iste simbole otroške risbe, ki so pomembno povezani z vzorcem otrokove navezanosti na vzgojiteljico, kot v raziskavi, ki jo predstavljamo v tem prispevku. Ugotovili smo tudi, da otrokov opis risbe zelo koristi za boljše razumevanje in popolnejšo analizo otroških risb.

Strinjamo se s trditvijo avtorjev Pianta in Nimetz (1991), da lahko razumevanje vpliva, ki ga imajo odnosi med otrokom in vzgojiteljico na razvoj otrokove kompetentnosti, vodi do konkretnih intervencij in preventivnih ukrepov v praksi. Avtorica prispevka se kot univerzitetna učiteljica na *Pedagoški fakulteti* nenehno sprašujem, ali posvečamo dovolj pozornosti osebnostnim lastnostim (bodočih) vzgojiteljic in razvoju njihove občutljivosti, ki je povezana s kakovostjo otrokove navezanosti nanje (Anderson, Nagle, Roberts in Smith, 1981; Howes in Hamilton, 1992a; Howes in Smith, 1995). Vsekakor pa ostaja na področju otrokove navezanosti na vzgojiteljico še veliko odprtih vprašanj. Eno izmed teh je povezano tudi z ustreznimi merskimi instrumenti. Glede na to, da so človeške figure najpogostejši elementi, ki jih rišejo predšolski otroci (Goodnow, 1977; v Marjanovič Umek in Lešnik Musek, 2001), ne gre zanemariti možnosti, da bi lahko kakovost otrokove navezanosti na vzgojiteljico diagnosticirali tudi na osnovi otroške risbe.

Literatura

- Anderson, C.W., Nagle, R.J., Roberts, W.A. in Smith, J.W. (1981). Attachment to substitute caregivers as a function of center quality and caregiver involvement. *Child Development*, 52, 53-61.
- Cox, M. (1992). *Children's drawings*. London: Penguin Books.
- Cugmas, Z. (1998). *Bodi z menoj, mami. Razvoj otrokove navezanosti [Be with me, mum. Development of child's attachment]*. Ljubljana: Produktivnost, Center za psihodiagnostična sredstva.
- Cugmas, Z. (2000). Ugotavljanje otrokove navezanosti na vzgojiteljico [Child's attachment to his/her kindergarten teacher]. *Pedagoška obzorja*, 15, 25-37.
- Cugmas, Z. (2001a). Izraz otrokovega počutja v šoli in odnosa do učiteljice v otroški risbi [Expression of the child-teacher relationship in a child's drawing]. *Anthropos*, 1/3, 223-238.
- Cugmas, Z. (2001b). Nova spoznanja o vlogi staršev pri razvoju otrokove navezanosti [New findings on the parents' role in the development of the child's attachment]. *Psihološka obzorja*, 10, 2, 51-66.
- Cugmas, Z. (v tisku/in press). Social behaviors of children with different types of attachment to their kindergarten teachers. *Studia Psychologica*.
- Fury, G., Carlson, E.A. in Sroufe, L.A. (1997). Children's representations of attachment relationships in family drawings. *Child Development*, 68 (6), 1154-1164.
- Goossens, F.A. in van IJzendoorn, M.H. (1990). Quality of infants' attachments to professional caregivers: Relation to infant-parent attachment and day-care characteristics. *Child Development*, 61, 832-837.

- Horvat, L. (1985). *Vprašalnik vedenjskih reakcij [A questionnaire about child's behavior]*. Ljubljana: Univerza v Ljubljani, Filozofska fakulteta, Oddelek za psihologijo, Katedra za razvojno psihologijo.
- Howes, C. in Hamilton, C.E. (1992a). Children's relationships with caregivers: Mothers and child care teachers. *Child Development*, 63, 859-866.
- Howes, C. in Hamilton, C.E. (1992b). Children's relationships with child care teachers: Stability and concordance with parental attachments. *Child Development*, 63, 867-878.
- Howes, C., Hamilton, C.E. in Matheson, C.C. (1994). Children's relationships with peers: Differential associations with aspects of the teacher-child relationship. *Child Development*, 65, 253-263.
- Howes, C., Phillips, D.A. in Whitebook, M. (1992). Thresholds of quality: Implications for the social development of children in center-based child care. *Child Development*, 63, 449-460.
- Howes, C. in Smith, E.W. (1995). Children and their child care caregivers: profiles of relationships. *Social Development*, 4 (1), 44-61.
- LaFreniere, P.J., Dumas, J.E., Zupančič, M., Gril, A. in Kavčič, T. (2001). *Vprašalnik o socialnem vedenju otrok, SV-O priložnik [A questionnaire about child's social behavior, SV-O manual]*. Ljubljana: Center za psihodiagnostična sredstva.
- Marjanovič Umek, L. in Lešnik Musek, P. (2001). Otroška risba [Child's drawing]. V L. Marjanovič Umek in M. Zupančič (ur.), *Razvojna psihologija: izbrane teme [Developmental psychology: Selected issues]* (str. 86-108). Ljubljana: Filozofska fakulteta, Oddelek za psihologijo.
- Pianta, R.C. in Nimetz, S.L. (1991). Relationships between children and teachers: Associations with classroom and home behavior. *Journal of Applied Developmental Psychology*, 12, 379-393.
- Van IJzendoorn, M.H., Sagi, A. in Lambermon, M.W.E. (1992). The multiple caretaker paradox: Data from Holland and Israel. V R.C. Pianta (ur.), *Beyond the parent: The role of other adults in children's lives. New directions for child development*, 57, 5-24.
- Zupančič, M., Gril, A. in Kavčič, T. (2000). Predstavitev prve poskusne oblike ocenjevalne lestvice socialne prilagojenosti predšolskih otrok (OLSP) ter njene konstruktne veljavnosti (Presentation of the first pilot version of the social competence and behavior evaluation scales - preschool edition (OLSP) and their construct validity). *Psihološka obzorja*, 9 (3), 45-66.
- Zupančič, M., Gril, A. in Kavčič, T. (2001). Socialno vedenje in sociometrični položaj predšolskih otrok v vrtcu (Social behavior and sociometric status of pre-school children attending kindergartens). *Psihološka obzorja*, 10 (2), 67-88.
- Waters, E. in Deane, K. (1985). Defining and assessing individual differences in attachment relationships: Q-methodology and the organization of behavior in infancy and early childhood. V I. Bretherton in E. Waters (ur.), *Growing points of attachment theory and research. Monographs of the Society for Research in Child Development*, 50 (1-2), 41-65.

Prispelo/Received: 30.03.2003

Sprejeto/Accepted: 17.06.2003